

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ГУРА Віталій Олексійович

УДК 261.7

**ЕСХАТОЛОГІЯ ХРИСТІЯН ВІРИ ЄВАНГЕЛЬСЬКОЇ
(П'ЯТИДЕСЯТНИКІВ)**

Спеціальність 09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

- Науковий керівник: доктор філософських наук,
МОКІЄНКО Михайло Михайлович,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
старший науковий співробітник Центру
дослідження релігії.
- Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
КОНДРАТЬЄВА Ірина Владиславівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри релігієзнавства;
- кандидат філософських наук
**ГОРОХОЛІНСЬКА Ірина
Володимирівна**,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, асистент кафедри
культурології, релігієзнавства та теології.

Захист відбудеться 27 травня 2019 року о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 26 квітня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Світовий п'ятидесятницький рух, як сучасний релігійний феномен, перебуває у фокусі постійної уваги вітчизняних та закордонних дослідників. З метою систематичного вивчення цього руху були створені спеціалізовані дослідницькі центри, зокрема: Центр п'ятидесятницьких та харизматичних досліджень в Бірмінгемському університеті (Великобританія), Спілка п'ятидесятницьких досліджень (США), Європейська п'ятидесятницька теологічна асоціація (Австрія), Європейська п'ятидесятницько-харизматична дослідницька асоціація (Швейцарія), Шведський п'ятидесятницький дослідницький та інформаційний центр (Швеція), Азійський центр п'ятидесятницької теології й інші професійні установи та організації.

Зацікавленість проблематикою історії і богослов'я світового п'ятидесятництва зумовлена загальною позитивною динамікою збільшення кількості п'ятидесятників у всьому світі. За сто років свого існування, п'ятидесятницький рух подолав межу в п'ятсот мільйонів послідовників і став другою за чисельністю християнською конфесією у світі, поступаючись лише Католицькій церкві. Швидкий чисельний зріст дав привід релігієзнавцям говорити про ХХ століття як про «століття п'ятидесятників», а В. Єленський, виділив «пентакосталізацію глобального християнства»¹ як одну із суттєвих ознак «Великого повернення релігії» в сучасному суспільстві.

Прогнозуючи тенденції розвитку релігійних рухів у майбутньому, дослідники зазначають, що стрімкий кількісний зріст, общинна герменевтична гнучкість, літургійна багатоманітність, сфокусованість на соціальних питаннях і тенденція до конфесійної відкритості через екуменічний діалог роблять світовий п'ятидесятницький рух «одним із ключових потенційних релігійних чинників, які в новому столітті будуть формувати релігійну карту світу»².

Поряд із кількісним фактором, зацікавленість дослідників викликає і якісна складова характеристики п'ятидесятництва, в якому приналежність до руху визначається через «спільний богословський знаменник» – визнання в якості фундаментальної доктрини вчення про «хрещення Духом Святим», яке визнається ними як обов'язковий для кожного християнина, унікальний особистий містичний досвід. В інших елементах віровчення та богослужбовій практиці різні п'ятидесятницькі громади мають широку амплітуду формулювань та нерідко є діаметрально протилежними, що ускладнює процес релігієзнавчої ідентифікації та богословського аналізу. Виникла велика кількість богословських комбінацій стала підґрунтям для

¹ Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ - початку ХХІ століття / Віктор Єленський. – Львів: Український католицький університет, 2013. – С. 111.

² Мокієнко М. М. Феномен п'ятидесятництва / Михайло Михайлович Мокієнко. – Рівне: Дятлик М., 2018. – С.7.

існування більш ніж одинадцяти тисяч п'ятидесятницьких конфесій, що, в свою чергу, мотивує до вивчення проблеми п'ятидесятницької ідентичності.

Вітчизняний п'ятидесятницький рух займає особливе положення на релігійній мапі світового пізнього протестантизму. Протягом ста років свого існування церкви християн віри євангельської (самоназва п'ятидесятників) в СРСР пережили тяжкі часи боротьби за своє існування, кризи общинної інституалізації та богословської самоідентифікації. Вітчизняні п'ятидесятники сформували своє віровчення як синтез елементів православної культури, менонітської традиції німецьких колоністів, богословських ідей диспенсціоналістів та експортували його через еміграційний і місіонерські рухи у десятки країн світу. Сьогодні п'ятидесятники в Україні представлені більше ніж в дванадцяти церковних союзах³, що об'єднують біля 4000 громад, в яких богослужіння відвідують до 300 000 членів церкви.

На сучасному етапі українське п'ятидесятництво переживає новий поштовх до переосмислення засад віровчення та богослужбової практики, спричинені через нові місійні виклики, розвиток богословської освіти, необхідність розвитку міжконфесійного діалогу, можливість участі у громадському та політичному житті країни, військовий конфлікт на Сході України, нові хвилі релігійної і трудової еміграції.

Зазначені фактори історико-культурних умов актуалізують богословський аналіз п'ятидесятницької догматики і санкціонують ревізію джерельної бази віронавчальних документів, методології формулювання догматичних положень та церковних нарративів. Серед ключових тем п'ятидесятницького віровчення, зазвичай, виділяють пневматологію та еклезіологію як такі, які визначають приналежність до цієї конфесії.

Оскільки пневматологія, еклезіологія та сотеріологія п'ятидесятників ґрунтуються на спільній есхатологічній концепції, поза якою інші богословські концепції втрачають свій організуючий принцип, то у запропонованому дослідженні автор виділяє есхатологію як ключову тему-маркер для розуміння історико-богословських механізмів розвитку локального богослов'я церковних Союзів ХВС.

Загальна нестача напрацювань із вивчення п'ятидесятництва та дефіцит досліджень п'ятидесятницької есхатології зокрема стають важливим фактором актуальності запропонованого дослідження як такої теми, що розкриває суть релігійного руху через демонстрацію мотиваційної сили до етичного самовдосконалення, релігійної активності та суспільно-політичного вектору діяльності віруючих. Відсутність необхідної кількості досліджень із питань п'ятидесятницької есхатології уповільнює процес розвитку вивчення ідентичності християн віри євангельської в контексті українського релігійного розмаїття. Дослідження витоків і джерел розвитку вітчизняного п'ятидесятницького віровчення на прикладі есхатології також сприятиме

³ Глуховский В. С. Краткая история христиан евангельской веры / В. С. Глуховский. – Киев: Основа, 2006. – 528 с. (374-376).

власній богословській самоідентифікації церков ХВЄ та через усвідомлення спільної догматичної платформи із євангельськими рухами наблизить їх до якісного міжконфесійного діалогу через переоцінку проблемних догматичних питань. У глобальному вимірі розвиток п'ятидесятирічних досліджень дозволить вітчизняній богословській науці підтримувати академічний діалог із світовими центрами п'ятидесятирічних та харизматичних студій, що відкриє нові можливості для розвитку оригінальних досліджень та вплине на швидкість інтеграції в сучасний богословський дискурс.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений Вченою радою університету (протокол № 5 від 29 січня 2009 року) та відповідно до наукової теми кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (U 0117U004903).

Окрім того, робота виконана в межах інтегрованої освітньо-дослідницької програми Центру дослідження релігії НПУ імені М. П. Драгоманова «Сучасне протестантське богослов'я», що розробляється і впроваджується спільно з Євро-Азіатською теологічною асоціацією відповідно до додаткової угоди № 1 до договору про співпрацю між Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова і громадською організацією «Євро-Азіатська теологічна асоціація» від 19 грудня 2015 р.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі джерел, умов розвитку, процесу формування та суті есхатологічної доктрини п'ятидесятників України.

Відповідно до поставленої мети, визначаються такі **дослідницькі завдання:**

- визначити богословсько-історичний аспект розвитку та поширення диспенсационалістського преміленаризму як спільної богословської традиції в середовищі пізнього протестантизму;
- з'ясувати історико-культурні умови та джерела формування есхатологічних переконань українських євангельських християн і баптистів;
- дослідити механізми поширення диспенсационалістської традиції у середовищі ЄХБ СРСР;

- окреслити богословські й історико-культурні умови поширення диспенсационалістичної моделі серед північноамериканських та європейських п'ятидесятників;
- дослідити есхатологію українських емігрантів-п'ятидесятників у США, Канаді та Західній Європі;
- визначити історико-культурні умови розвитку української п'ятидесятницької доктрини «про останні часи»;
- проаналізувати джерела формування, зміст та механізми поширення п'ятидесятницької есхатології;
- реконструювати суть п'ятидесятницької есхатології на прикладі наративів та догматики радянських ХВС і вчення п'ятидесятників у часи незалежності України;
- визначити вплив есхатології ХВС як локального богослов'я на церковну громаду і культуру та визначити тенденції взаємозв'язку із світовою богословською традицією пізніх протестантів.

Об'єктом дослідження є система віровчення п'ятидесятників України.

Предметом дослідження є джерела, процес формування та суть есхатологічної доктрини п'ятидесятників як локального богослов'я.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Запропоноване дослідження має міждисциплінарний характер і виконане на межі історії, філософії, богослов'я та релігієзнавства. При написанні дослідження автор дотримувався загальнонаукових принципів аналізу релігійних явищ та філософсько-богословських процесів: аналізу, синтезу, опису, узагальнення, системності, об'єктивності, гуманізму, світоглядного плюралізму, позаконфесійності та толерантності. В ході дослідження були використані, зокрема: конкретно історичний метод (при вивченні історико-культурних умов формування вчення про останні часи в євангельському середовищі), історико-генетичний метод (при дослідженні богословських джерел та умов розвитку есхатологічних положень ХВС), метод компаративного аналізу (при порівнянні есхатологічних моделей паралельно існуючих п'ятидесятницьких та баптистських об'єднань).

Основою для виконаного дослідження стала методологія формування локальних богословських систем Р. Шрайтера («Культура-Євангеліє-Церква»), чий підхід пропонує інший спектр компонентів дослідження у порівнянні із тріадною методологією А. Йонга («Дух-Слово-Спільнота»). Згідно Р. Шрайтера, кожна «локальна богословська система» формується у напрузі між: «Євангелієм» як змістом «Послання», яке проповідує громада-церква; «Церквою» як місцевою спільнотою віруючих, носіїв послання-євангелія та «Культурою» як сукупністю історико-культурних умов, суспільних цінностей і смислів. Весь процес формування локальної богословської системи відбувається у тісному взаємозв'язку вказаних трьох компонентів із «Традицією», «Паралельними» та «Попередніми» богословськими системами. «Традиція» як комплекс догматичних формулювань, що зберігає сталість та тяглість між поколіннями віруючих, постійно впливає на процес формування локального богослов'я. Але

«Традиція» не є окремим самостійним поняттям без урахування контексту «Попередніх» та «Паралельних» богословських систем, які в комплексі створюють богословський дискурс для формування нових смислів та віронавчальних формул як відповідь на запити зміни контексту «Культури».

Саме комплексний аналіз етапів формування власного вітчизняного богослов'я ХВЄ, на прикладі есхатологічної доктрини, дозволить нам виявити причинно-наслідкові зв'язки між першою формою догматичних положень, зміною Послання як реакції процесу самоідентифікації Церкви під впливом нових історико-культурних та політичних настроїв.

Також методологія Р. Шрайтера дозволяє досягти прогностичного результату дослідження, встановивши зв'язок між богословськими переконаннями п'ятидесятників і взаємодією із місцевою Культурою.

Вплив есхатологічних ідей на здатність протистояти тоталітарному режиму СРСР був розглянутий в світлі «Теології надії» Ю. Мольмана. Структура «есхатологічної еклезіології» була проаналізована з позиції наратології Н. Т. Райта.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній теології була зроблена спроба системного аналізу п'ятидесятницької есхатології як локальної теології, використовуючи методологію Р. Шрайтера.

Істотні наукові результати, що становлять новизну дисертаційної роботи, виносяться на захист у наступних положеннях:

вперше:

- продемонстровано практичне застосування методології Р. Шрайтера для комплексного аналізу есхатології українських п'ятидесятників, що дозволяє ідентифікувати її як локальну теологію, встановивши ідеологічний генетичний зв'язок з іншими богословськими системами світового п'ятидесятницького руху та євангельсько-баптистського руху. Визнання вітчизняного п'ятидесятницького віровчення як локальної богословської системи деконструє основи популярного наративу надприродного походження догматичних положень п'ятидесятників, відкриваючи можливість до глибокої саморефлексії і богословської ревізії формулювання догматичних переконань;
- доведено, що п'ятидесятницька есхатологія сформувалась під впливом встановлених закордонних російськомовних літературних джерел, що робить догматику ХВЄ спадкоємицею світової диспенсационалістичної традиції. Тим самим руйнується стереотип про відсутність впливу західної богословської думки та про автономність розвитку есхатології вітчизняних п'ятидесятників в умовах інформаційної ізоляції в радянський період;
- систематизовано концепцію «есхатологічної еклезіології» нерєєстрованих п'ятидесятників як прикладу локальної української п'ятидесятницької есхатології. Зазначена концепція була сформована в умовах ідеологічної боротьби на межі існування релігійного руху як відповідь на унікальні історико-культурні обставини войовничого атеїзму СРСР. Для

радянських п'ятидесятників-бідашевців «есхатологічна еклезіологія» стала організуючим принципом, що мотивував вірних ХВС до протистояння режиму з непохитною вірою в переможний есхатологічний кінець;

- виявлено богословське обґрунтування неможливості об'єднання нелегальних п'ятидесятників і баптистів в один Союз у радянський період, на підставі різного розуміння пневматологічної доктрини та практики. Оскільки обов'язковою умовою приналежності до Церкви як містичного тіла Христа проголошувалась необхідність практики «говоріння іншими мовами» як фізичної ознаки «хрещення Духом Святим», то баптисти, які відкидали п'ятидесятницьке розуміння «глосолалії», не могли бути класифіковані та визнані ХВС як частина Церкви (Нареченої Христа) і визначались як есхатологічні «спасенні народи» (подруги Нареченої-Церкви). Відповідно, схожа інтерпретація есхатології формувала богословське підґрунтя необхідності окремого церковного союзу ХВС;
- доведено прямий причинно-наслідковий зв'язок між есхатологічними переконаннями п'ятидесятників СРСР і релігійною міграцією, яка ґрунтувалась на стійкому переконанні в апокаліптичній ролі Радянської держави, сформованій через поширення серед ХВС особливих містичних об'явлень та специфічній «симфонічній синодальній герменевтиці», що дозволило ідентифікувати СРСР із образами Вавилону з книги Апокаліпсис;
- виявлено прямий взаємозв'язок між розвитком догматики та богословською освітою лідерів п'ятидесятників, що доводить богословсько-генетичний зв'язок із популярними континентальними та американськими есхатологічними системами;
- обґрунтовано вплив містичного досвіду на формування есхатологічних очікувань п'ятидесятницьких громад як одного із ключових факторів, що пояснює специфічність використання герменевтичних принципів та логіки тлумачення біблійного тексту.

Уточнено:

- різницю між есхатологічною позицією двох найбільших п'ятидесятницьких союзів УЦХВС та ОЦХВС як паралельних богословських систем, яка полягає у визнанні спадкоємцями нелегальних п'ятидесятників двох категорій спасених, відповідно до концепції «есхатологічної еклезіології»;
- причини та наслідки зміни есхатологічного курсу ВРЄХБ від постімленаризму до диспенсационалістського преміленаризму, через зміну історико-культурних умов та популяризації диспенсационалізму як єдиної визнаної герменевтичної традиції серед вітчизняних євангельських християн, баптистів і п'ятидесятників;
- механізм поширення баптистської диспенсационалістської традиції на пострадянському просторі через літературу, богословську освіту, радіо та періодику, який призвів до створення гомогенного догматичного

середовища;

- богословську позицію українських п'ятидесятників-емігрантів у США, Канаді та Європі в питанні про «останні часи», яка є сублимацією ідей американських диспенсціоналістів, та механізм поширення есхатологічних переконань через друковану літературу й емігрантські християнські радіопередачі, які протягом десятиліть були важливим джерелом світоглядних концептів вітчизняних п'ятидесятників;
- роль есхатології як богословського обґрунтування необхідності протидії тоталітарному режиму в контексті «Теології надії» Ю. Мольтмана. Есхатологічна надія на швидкий прихід Христа пояснює джерело моральної сили для протидії атеїстичній політиці, спрямованій проти релігійності громадян. Радянські п'ятидесятники, як і євангельські християни-баптисти, приймали всі страждання із незламним переконанням у близькому часі виконання біблійних пророцтв про другий прихід Христа та виконання усіх встановлених «ознак останнього часу».

Набуло подальшого розвитку:

- уявлення про «есхатологічну еклезіологію» нелегальних п'ятидесятників як про модель локального богослов'я, сформованого в умовах інформаційного ізоляціонізму та релігійних переслідувань. Отже, зміна історико-культурних умов і поява інших богословських джерел неодмінно призведе до ревізії сформульованої концепції у відповідності до потреб часу та узгодження із панівними популярними богословськими формулюваннями і концепціями;
- розуміння причин поширення есхатологічного нарративу як засобу протистояння антирелігійним тенденціям секулярного суспільства. «Есхатологічна еклезіологія» нелегальних п'ятидесятників є втіленням впливового п'ятидесятницького нарративу, де кожен член церкви відчував себе частиною есхатологічного нарративу і міг ідентифікувати себе в цій драмі як «воїна світла від Бога» у боротьбі з «вселенським злом диявола». Логічність, біблійна обґрунтованість та різні графічні моделювання есхатологічних карт і схем забезпечували стійкість альтернативного світогляду п'ятидесятників у відношенні до тез державних антирелігійних агітаторів. Занепад усвідомлення актуальності «есхатологічної еклезіології» ОЦХВС став причиною кризи есхатологічного нарративу та виявив необхідність пошуку актуальних формулювань віронавчальних положень;
- вплив есхатологічних ідей на суспільно-політичну активність ХВС в часи незалежності України. Взаємний вплив «локального богослов'я» та «Культури» виражений у тому, що есхатологічні концепції радянських п'ятидесятників і сьогодні продовжують впливати на збереження аполітичної інерційності та фаталістичного сприйняття майбутнього членів церков й унеможлиблюють активний розвиток і втілення ідей соціальної концепції ХВС.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Висновки і теоретичні твердження, обґрунтовані в дисертації, сприяють глибшому розумінню витоків та суті сучасної української п'ятидесятницької есхатології, суспільних наслідків прийнятих есхатологічних моделей і богословської самоідентифікації. Глибше розуміння природи віровчення ХВС дозволяє розвивати міжконфесійний діалог і стати на шлях подолання криз у стосунках між представниками різних п'ятидесятницьких та баптистських союзів.

Розуміння механізму взаємного впливу трьох головних компонентів «Локальної богословської системи» – «Послання», «богословської Традиції» та панівної «Культури певної місцевості» – пояснює причини існуючих моделей взаємодії між п'ятидесятницькими церквами та українським суспільством і дозволяє спрогнозувати зміну поведінкової моделі через зміну змісту базових богословських концептів.

Модель «локальних богословських систем» Р. Шрайтера використовується для теоретичної конструкції конекстуалізованої моделі Євангельської звістки під час місіонерської праці за межами культури проповідника. Але ретроспективний аналіз розвитку п'ятидесятницького віровчення, зроблений у запропонованому дослідженні, із використанням зазначеної методології, також дозволяє прогнозувати можливі позитивні й негативні наслідки для реципієнтів місіонерського послання, що є унікальною можливістю для дослідників.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані в теологічних, історичних, релігієзнавчих і філософських дослідженнях, а також враховані при подальшому аналізі сучасного вітчизняного п'ятидесятницького руху.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри релігієзнавства та богослов'я Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Основні положення і висновки дисертації автор оприлюднював у повідомленнях і доповідях на науково-теоретичних семінарах та засіданнях кафедри богослов'я та церковного служіння Української євангельської семінарії (м. Київ), під час викладання предмету «Порівняльне богослов'я» в (УЄС, УТС, МУТ «ЗОЄ» та СПб) та під час участі у ряді міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (СумДПУ імені А. С. Макаренка, Суми, 19-21 лютого 2015 р.), Науково-практична конференція «П'ятидесятництво в Західній Україні: історія і сучасність» (ЛБС, Львів, 5-6 березня, 2015 р.), Науково-практична конференція з міжнародною участю «Протестантська реформація на Сумщині: історія, сучасність, перспективи» (Сумська ОДА, Суми, 4 травня 2017 р.), Міжнародна науково-богословська конференція «Методології богословських досліджень: проблеми та перспективи» (НПУ імені М. П. Драгоманова, Київ, 27-28 квітня 2018 р.). II Міжнародна богословська

конференція «Церква і публічна сфера: любов у дії» (УКУ, Львів 2-4 травня 2019 р.).

Публікації. Основні результати роботи висвітлені в 11 статтях, 5 з яких розміщені в українських фахових виданнях з філософських наук, а 1 – в іноземному.

Структура й обсяг дисертації. Відповідно до логіки дослідження, що впливає з його мети та завдань, робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 268 сторінок, з них 223 сторінки основного тексту. Список використаних джерел становить 25 сторінок і налічує 286 найменування із них 26 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, визначається об'єкт і предмет дослідження, окреслено теоретико-методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення дисертації, подано відомості про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи, наведено відомості про апробації та публікації основних результатів дослідження.

У **першому розділі «Історія та догматика п'ятидесятницького руху України як предмет історико-філософських, релігієзнавчих і богословських досліджень»** здійснено аналіз теоретичних напрацювань вітчизняних та закордонних науковців, що дозволило висвітлити стан наукової розробки теми, дати характеристику основних джерел і визначити теоретико-методологічні основи роботи.

У **підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки теми»** аналізується чотири причини виникнення дефіциту досліджень у сфері історії та богослов'я вітчизняного п'ятидесятницького руху загалом і п'ятидесятницької есхатології зокрема (закритість церковних громад, панування дискредитуючих штампів про ХВЄ, недооцінка суспільної ролі п'ятидесятників, відсутність достатньої кількості кваліфікованих кадрів із числа самих протестантів). Тому з метою аналізу еволюції п'ятидесятницьких досліджень пропонується історіографія у послідовному хронологічному порядку. Перша група досліджень включає в себе праці радянських науковців, що виконані в ключі діалектично-матеріалістичного світогляду і пропонують критичний, переважно упереджений, аналіз світогляду та методів проповідницької діяльності ХВЄ СРСР. Друга група досліджень належить до напрацювань вітчизняних науковців, що були виконані за період незалежності України, в яких з'являються тенденції до виокремлення суспільно-політичної ролі п'ятидесятників та спроби богословської ідентичності. Третя група досліджень була виконана конфесійними авторами-ентузіастами і спрямована на фіксацію фактажу історичного матеріалу, з педагогічною метою виховання наступних поколінь вірян ХВЄ через ствердження у конфесійній самоідентичності. До четвертої

групи досліджень належать праці закордонних науковців, які зосереджені на вивченні п'ятидесятницького руху як сучасного релігійного феномену. П'ятою групою досліджень богослов'я п'ятидесятників є праці конфесійних авторів, які шляхом богословського самоаналізу проблематизували сферу розвитку віровчення та конкретизували існуючі віронавчальні положення, забезпечивши тим самим можливості для подальшого аналізу й синтезу п'ятидесятницького догматичного дискурсу.

Оскільки темою-маркером у вивченні формування локального п'ятидесятницького богослов'я в Україні була обрана есхатологія, то далі здійснимо огляд ступеня наукової розробки питань есхатології (в світовому та вітчизняному вимірах). З метою відтворення основних напрямків есхатологічних досліджень були вказані й охарактеризовані найбільш впливові конфесійні автори з середовища православного, католицького та протестантського напрямків. З метою виявлення проблемної сфери досліджень були охарактеризовані ключові дослідження, які проводяться з есхатології в Російській Федерації, Білорусі та Україні. Окремо була виділена група авторів, які займаються дослідженням п'ятидесятницької есхатології, на основі чого була додатково підтверджена актуальність запропонованого дослідження.

У *підрозділі 1.2 «Основні джерела дисертаційного дослідження»* подана типологізація та характеристика чотирьох основних джерел з історії та богослов'я вітчизняного п'ятидесятницького руху.

До першої групи джерел про історію та богослов'я вітчизняних п'ятидесятників належать роботи закордонних авторів (США, Швейцарія).

Другою групою джерел є біографічні публікації лідерів п'ятидесятницького руху чи книги, написані в за матеріалами їхніх свідчень та спогадів.

Третьою групою джерелом відтворення життя та віри п'ятидесятників в СРСР є дослідження архівних матеріалів слідчих справ СБУ та ФСБ РФ, а також наявні історичні документи (протоколи з'їздів, особисті листи, творча спадщина лідерів ХВС) та інтерв'ю з керівниками п'ятидесятницького руху або людьми, що були безпосередньо учасниками досліджуваних подій.

До четвертої групи джерел зараховано матеріали, написані релігійними опонентами п'ятидесятників – православними та баптистськими авторами.

Опозиційні джерела, співставленні із п'ятидесятницькими джерелами, дозволяють максимально об'єктивно реконструювати головні етапи розвитку п'ятидесятництва в Україні та зрозуміти взаємозв'язок духовної і соціальної активності віруючих із їхнім розумінням есхатологічних доктрин.

У *підрозділі 1.3 «Методологічні принципи вивчення проблеми»* в якості методологічної основи проведеного дослідження була обрана теорія формування локальних богословських систем Р. Шрайтера.

Оскільки есхатологія є метатемою для віровчення більшості християнських конфесій, то її дослідження демонструє джерела, умови розвитку, процеси і механізми поширення та суті всього п'ятидесятницького

віровчення в контексті відношення до всієї богословської традиції пізніх протестантів.

Слідуючи Р. Шрайтеру, центральним завданням богословського аналізу є концептуалізація трьох базових понять: «Євангеліє», «Церква» та «Культура». І через визначення суті богословської «Традиції» (диспенсационалізму), «форм попереднього богослов'я» (есхатологія Євангельських віруючих у Російській імперії) та «паралельних форм богослов'я» (есхатологія ЕХБ й американських п'ятидесятників) визначається відношення до «Культури» (історико-культурного контексту п'ятидесятників в СРСР). Наступним кроком після визначення змісту п'ятидесятницької есхатології визначається відношення її до загальної богословської «Традиції» та вплив на оточуючу «Культуру».

Використання запропонованої методології дозволило структурувати процес розвитку п'ятидесятницької доктрини в контексті розвитку загальної есхатологічної «Традиції» пізніх протестантів як у світі, так і в Україні зокрема, а також виявити вплив літературних джерел, богословської освіти, радіопередач та періодичних видань (що завжди заперечувалось всередині конфесії через наголос на надприродній сутності власного віровчення). Використання моделі Р. Шрайтера дозволило класифікувати вітчизняну есхатологію та фактично все віровчення п'ятидесятників як форму локального богослов'я, яке має власну історію розвитку, формулювання та тенденції до трансформацій під дією нових «культурних» напружень та ідейних викликів.

Контекстуалізація наратології Н. Райта дозволила сформулювати ідеї «есхатологічного наративу» п'ятидесятників СРСР, який мав потужні соціокультурні наслідки в протистоянні тоталітарному режиму і масовій релігійній міграції до США.

У розділі 2 «Визначення богословсько-історичного аспекту, культурних умов, джерел формування та механізмів поширення диспенсационалістського преміленаризму в середовищі вітчизняного пізнього протестантизму» з'ясовується історія розвитку і суть диспенсационалістського преміленаризму як спільної богословської традиції пізніх протестантів. Окреслено основні причини поширення есхатології Д.Н.Дарбі, особливості погляду євангельських християн та баптистів, описаний механізм поширення есхатологічних ідей в СРСР.

У підрозділі 2.1 «Богословсько-історичний аспект диспенсационалістського преміленаризму як спільної есхатологічної традиції пізнього протестантизму» запропоновано визначення «диспенсационалізму» та зроблений детальний аналіз змісту цього поняття й окреслений його богословський контекст. Введені та пояснені такі базові поняття для дослідження: «Підхоплення», «Велика скорбота», «Тисячолітнє царство» та «диспенсационалістський преміленаризм». Продемонстровано, що диспенсационалістський преміленаризм є молодою богословською системою, яка первинним аргументом мала містичний аргумент, що був посилений раціональною аргументацією та популяризований через праці Д.

Н. Дарбі. Реконструйовано історичний шлях поетапного розвитку диспенсціоналізму в зв'язку із рухом пізніх протестантів (пуритан, баптистів, руху ревайвалізму, плімутських братів). Розкрито вплив творчості таких богословів-диспенсціоналістів як В. Блекстоун, І. Сейс, К. Ларкін, С. Скоуфілд та інші, а також доведено вплив російських перекладів цих публікацій на процес формування віровчення вітчизняних баптистів і п'ятидесятників. Доведено, що прийняття й поширення диспенсціоналістського преміленаризму як визнаної есхатологічної «Традиції» в середовищі євангельських богословів Північної Америки та Західної Європи визначило вектор розвитку есхатології в середовищі вітчизняних ЄХБ та ХВЄ.

У **підрозділі 2.2 «Історико-культурні умови та джерела формування есхатологічних переконань українських євангельських християн і баптистів»** продемонстровано есхатологічну складову мотивації переселення німецьких колоністів до північного Причорномор'я й історико-культурні умови розвитку євангельського руху в Російській імперії. Проаналізовано есхатологічну складову у віросповідних документах «штундистів», молокан, «пашковців» баптистів та євангельських християн і доведено вплив віровчення Г. Онкена та Гамбурзької семінарії на поширення уніфікованого вчення, що сформувало дискурс «попереднього» локального богослов'я. Доведено, що постміленіаризм І. С. Проханова поступився диспенсціоналістській доктрині, яка була репрезентована у віровченні І. В. Каргеля і стала визнаним віровченням ВРЄХБ СРСР та ХВЄ, залишаючись до сьогодні панівною доктриною.

У **підрозділі 2.3 «Механізм поширення диспенсціоналістської традиції у середовищі ЄХБ СРСР»** доведено, що віровчення, зокрема есхатологічна доктрина, євангельського руху було систематизоване та сформульоване людьми, які мали богословську освіту західного зразка, та зміцнилось через поширення диспенсціоналістської богословської літератури (видавництво GBV) як найбільш популярного напрямку в середовищі американського та європейського баптизму та підкріплювалось протягом десятиліть через емігрантські радіопередачі (А. І. Майер, М. О. Водневский, І. В. Магаль Я. Пейсті) і лекції біблійного радіоінституту. Значну увагу приділено аналізу періодичних видань, на кшталт «Братерського вісника» (статті А. І. Міцкевича та О. В. Карева), та змісту ідей богословської літератури, виданої Б. Геце, В. Маловим (В. Фетлером), П. Т. Плешко, Н. Ерн, І. Барчук, М. Салов-Астахов, Іван-Марк Галустянець, П. Рогозін, П. Харчлаа, Е. Зауер та Я. В. Канатуша. Таким чином, у радянський період вітчизняними та закордонними есхатологами ЄХБ була сформована «паралельна» у відношенні до ХВЄ система вчення про «останні дні».

У **розділі 3 «П'ятидесятницька есхатологія: світовий та національний вимір»** визначається умови та процес формування п'ятидесятницької доктрини в «Асамблеях Божих» та в середовищі українських п'ятидесятників-емігрантів, а також вплив цих ідей на доктрину вітчизняних ХВЄ.

У підрозділі 3.1 «Есхатологія північноамериканських та європейських п'ятидесятників: богословські й історико-культурні умови поширення диспенсационалістичної моделі» продемонстровано атмосферу есхатологічного очікування, яка панувала в перших десятиліттях розвитку п'ятидесятницького руху. Підкреслено позитивну роль для поширення п'ятидесятницького руху поглибленого аналізу суспільно-політичних катастроф та природних катаклізмів із метою ілюстрації «ознак останнього часу». Реконструйований процес формування есхатологічної доктрини «Асамблеї Божої» та роль С. Хортон, В. Мензіса, Д. Стемпса у поширенні п'ятидесятницьких доктрин у масштабах світу. Окремо проаналізовано зміст і вплив В. Бранхама та Д. Вілкерсона як діаметрально протилежних моделей донесення есхатологічної звістки. Доведено, що есхатологічна доктрина «Асамблеї Божої» США повністю відповідає офіційному віровченню УЦХВС під головуванням М. С. Паночка.

У підрозділі 3.2 «Есхатологія українських емігрантів-п'ятидесятників в США, Канаді та Західній Європі» продемонстрована доктрина «про останні часи» у віровченні Ф. Смольчука, Д. Беспалова, Д. Кіріча та Н. Мазана. Доведено, що п'ятидесятницькі автори-емігранти з США, Канади та Франції розробляли власний есхатологічний погляд, залишаючись у межах загального руслу диспенсационалістського преміленаризму, не вступаючи в доктринальні протиріччя з офіційним віровченням «Асамблеї Божої», який вони поширювали на ХВС в СРСР через особисті контакти, друк літератури та радіопрограми.

У розділі 4 «Історико-культурні умови формування, джерела та суть української п'ятидесятницької есхатології» висвітлюється розвиток доктрини про останні часи українських п'ятидесятників через реконструкцію історико-культурних умов та змісту вчення. В розділі розкритий зміст наративу «СРСР – Апокаліптичний Вавилон» та систематизовано викладена доктрина «есхатологічної еклезіології» нелегальних п'ятидесятників. Також репрезентовані суспільні наслідки поширення есхатологічних моделей із визначенням тенденцій розвитку вчення про «останні дні» сьогодні.

У підрозділі 4.1 «Історико-культурні умови розвитку п'ятидесятницької доктрини “про останні часи”» продемонстрована роль особистостей І. Ю. Воронаєва та Г. Г. Шмідта у становленні п'ятидесятницького руху в СРСР. Проаналізовані методи розповсюдження ними п'ятидесятницької есхатології в межах церковних союзів у міжвоєнний період. Реконструйовано масштаби антирелігійних репресій у СРСР та їхній вплив на формування світогляду п'ятидесятників через аналіз нормативних текстів й уточнення «ознак останнього часу». Проаналізовані причини та наслідки «Серпневої угоди» (1945) між ХВС та ВРЄХБ. Продемонстрована роль А. І. Бідаша, В. І. Бєлих та їхніх послідовників у формуванні «есхатологічної еклезіології» нелегальних п'ятидесятників. Реконструйовані історико-культурні умови поширення й уточнення есхатологічної доктрини «п'ятидесятників-бідашевців». Доведено, що розвиток «есхатологічної еклезіології» як локальної богословської системи був богословською

відповіддю на питання можливості перебування в ВРЄХБ, а за інших історико-культурних обставин міг мати й іншу форму вираження.

У підрозділі 4.2 *«Джерела формування, зміст та механізми поширення п'ятидесятницької есхатології»* була зроблена класифікація джерел п'ятидесятницької есхатології і виділені такі складові: богословська освіта лідерів п'ятидесятницького руху, періодичні видання, популярна богословська література (В. Блекстоун, І. Я. Бокмелдер, І. Сейс) та містичний досвід надприродного відкриття. Доведено, що п'ятидесятницьке віровчення сформувалось під впливом закономірних факторів і має прямий взаємозв'язок із «Традицією» диспенсационалістського преміленаризму через постійні контакти з носіями «паралельних» форм богослов'я у напрузі історико-культурних умов, які були представлені у підрозділі 4.1.

У підрозділі 4.3 *«Реконструювання п'ятидесятницької есхатології: наратив про “СРСП як апокаліптичний Вавилон”, “есхатологічна еклезіологія нелегальних п'ятидесятників” та вчення про останній час у середовищі ХВЄ в часи незалежності України»* продемонстровано шлях і зміст формування есхатологічного наративу про тотожність СРСП та метафори Вавилону з книги Об'явлення (Апокаліпсису). Для розуміння фону наративу був зроблений огляд традиції тлумачення образів «Гог» та «Магог», а також співпадінь пророчих «ознак» між історичною особою В. І. Леніна та біблійними пророцтвами. Наратив проілюстровано на прикладі позиції В. Ф. Марцинковського, В. Барки, П. Мельничука, В. І. Белих, М. В. Окари, М. Горетого, С. Кобзаря та Я. Громова-Луценко. Розкрита суть «есхатологічної еклезіології» нелегальних п'ятидесятників і доведено відповідність цієї доктринальної системи опису локального богослов'я Р. Шрайтера. Виявлені вузлові компоненти цього віровчення (категоризація усіх спасених на піднесену на небеса Церкву та спасенні на землі народи, безумовна вимога присутності «глосолалії» для визнання приналежності до Церкви, підхоплення на початку Великої скорботи, христологічні проблеми формулювання розуміння природи вічності Сина Божого).

Доведено використання цитування богословської літератури початку ХХ ст. в тексті «Тематичній програмі» ОЦХВЄ, що вказує на причетність авторів віровчення нелегальних п'ятидесятників до спільної есхатологічної «Традиції» на противагу декларованій унікальності. Проаналізовано суть та напрямки есхатології УЦХВЄ (окрім офіційних документів, розглянута позиція В. Д. Боришкевича, В. М. Боєчко, М. Куркуаєва, А. Сільвановича). Доведено, що нелегальними п'ятидесятниками було сформоване локальне богослов'я, а представниками «зареєстрованих» п'ятидесятників була збережена на офіційному рівні «Традиція» диспенсационалістського преміленаризму, із локальними трансформаціями окремих лідерів. Проаналізовано, що різні есхатологічні моделі «реєстрованих» та «нереєстрованих» п'ятидесятників зумовлені різними історико-культурними умовами інтерпретації біблійного тексту, що в результаті створює різну модель побудови взаємостосунків із державою, іншими конфесіями й суспільством.

У підрозділі 4.4 «Вплив есхатології ХВЄ як локального богослов'я на церковну громаду і культуру та визначення тенденцій взаємозв'язку із світовою богословською традицією пізніх протестантів» продемонстровано мотиваційний потенціал есхатології в процесі очікування й організації еміграції. Виявлено, що модель міжцерковних стосунків, яка базується на усвідомленні власної доктринальної унікальності, є суспільно важливим наслідком локального богослов'я радянських п'ятидесятників. Встановлено, що результатом поширення локальної есхатології в СРСР стала підкреслено аполітична й асоціальна позиція євангельських віруючих, що поєднувалась із культурним ізоляціонізмом. Продемонстровано, що наслідком перманентної есхатологічної напруги як вираження практичних порад представників «есхатологічної еклезіології» є практика високих моральних стандартів повсякденного життя кожного християнина. Зазначено, що суттєвим суспільно-культурним наслідком есхатологічної доктрини п'ятидесятників є практика масової євангелізації на початку 1990-х років. Доведена тенденція сучасної п'ятидесятницької есхатології до поступової зміни диспенсационалістського преміленаризму на користь інших концепцій «Міленіуму» (постміленіаризму, аміленаризму) та зміни моделі тлумачення Об'явлення (претерістичний підхід, що усі пророцтва Мт 24 виконані у 70 р. або ідеалістичний підхід тлумачення замість футуристичного).

ВИСНОВКИ

Здійснений у дисертаційній роботі комплексний аналіз джерел, умов розвитку, процесу формування та суті есхатологічної доктрини п'ятидесятників України дає підстави до відповідних узагальнень та висновків.

1. Доведено, що практичне застосування теоретичної методології Р.Шрайтера для комплексного аналізу есхатології українських п'ятидесятників дозволяє ідентифікувати її як локальну богословську систему, виявляючи ідейно-генетичний зв'язок із паралельними богословськими системами світового п'ятидесятницького та євангельсько-баптистського руху. Визнання вітчизняного п'ятидесятницького віровчення як локальної богословської системи деконструє основи популярного нарративу надприродного походження есхатологічної системи п'ятидесятників, відкриваючи можливість до глибокої общинної саморефлексії і богословської ревізії формулювання догматичних положень. Виконане дослідження створює прецедент проведення аналогічних досліджень інших догматичних положень українських пізніх протестантів.

2. Аналіз богословсько-історичного аспекту розвитку та поширення диспенсационалізму, як спільної богословської традиції для вітчизняного пізнього протестантизму, дозволив уточнити зміст доктрини диспенсационалізму та базових есхатологічних понять, виявити містичні елементи генезису диспенсационалістського преміленаризму та конкретизувати, які елементи вплинули на розвиток есхатологічної думки вітчизняних баптистів і п'ятидесятників. Після з'ясування історико-

культурних умов та джерел формування есхатологічних переконань українських євангельських християн і баптистів було встановлено причини й наслідки зміни есхатологічного курсу ВРЄХБ від постімленаризму І. С. Проханова до диспенсационалістського преміленаризму І. В. Каргеля, через зміну історико-культурних умов в атеїстичному СРРС та популяризації диспенсационалізму як єдиної визнаної герменевтичної традиції серед вітчизняних євангельських християн, баптистів та п'ятидесятників.

3. Досліджено, що диспенсационалізм радянських баптистів відігравав функцію «паралельної богословської системи» у відношенні до локального богослов'я ХВЄ і поширювався через багатоскладовий механізм (національних лідерів, що отримали богословську освіту західного зразка, сучасну популярну богословську літературу, радіопередачі та біблійні радіоінститути, періодику та контакти з авторитетними представниками світового богословського товариства), який призвів до створення гомогенного догматичного середовища.

4. Проаналізовано, що богословські очікування, в світлі яких тлумачились історико-культурні події початку ХХ століття, зіграли ключову роль у прийнятті північноамериканськими («Асамблеї Божі») та європейськими п'ятидесятниками диспенсационалістського преміленаризму як базової есхатологічної доктрини, яка була продубльована більшістю вітчизняних п'ятидесятників.

5. Узагальнено, що есхатологічна позиція українських п'ятидесятників-емігрантів у США, Канаді та Європі є сублімацією ідей американських диспенсационалістів, які через друковану літературу і християнські радіопередачі здійснювали вплив на формування богословських концептів вітчизняних п'ятидесятників.

6. Простежено, що історико-культурні умови розвитку й унікальні джерела українських п'ятидесятників стали визначальним фактором для формування есхатологічних наративів і «есхатологічної еклезіології» нелегальних п'ятидесятників. На основі аналізу джерел формування п'ятидесятницької есхатології доведено, що п'ятидесятницька есхатологія головним чином сформувалась під впливом встановлених закордонних російськомовних літературних джерел, а освіта лідерів ХВЄ моделювала відповідний фон поширення есхатологічного наративу та догматики, що свідчить про богословсько-генетичний зв'язок із популярними на початку ХХ століття континентальними та американськими есхатологічними системами. Також обґрунтовано вплив містичного досвіду на формування есхатологічних очікувань п'ятидесятницьких громад як одного із ключових факторів, що пояснює специфічність використання герменевтичних принципів і логіки тлумачення біблійного тексту. Названі фактори роблять догматику ХВЄ спадкоємицею світової диспенсационалістичної традиції, на основі якої була створена власна локальна богословська система. Тим самим руйнується стереотип про відсутність впливу західної богословської думки та про автономність розвитку есхатології вітчизняних п'ятидесятників в умовах інформаційної ізоляції в радянський період. Відповідно, можна

спрогнозувати, що зміна історико-культурних умов і поява інших богословських джерел неодмінно призведе до ревізії сформульованої концепції у відповідності до потреб часу та узгодження з панівними популярними богословськими формулюваннями й концепціями.

7. Реконструйовано суть п'ятидесятницької есхатології та систематизовано концепцію «есхатологічної еклезіології» нересторованих п'ятидесятників як прикладу локальної української п'ятидесятницької есхатології. Зазначена концепція була сформована в умовах ідеологічної боротьби на межі існування релігійного руху, в умовах інформаційного ізоляціонізму як відповідь на унікальні історико-культурні обставини воєнничого атеїзму СРСР. Для радянських п'ятидесятників-бідашевців «есхатологічна еклезіологія» стала організуючим принципом, що мотивувало вірних ХВС до протистояння режиму з непохитною вірою в переможний есхатологічний фінал.

8. Представлено функцію «есхатологічної еклезіології» як богословського обґрунтування неможливості об'єднання нелегальних п'ятидесятників та баптистів в один Союз в радянський період, на основі різного розуміння та практики пневматологічної. Оскільки проголошувалось, що обов'язковою умовою приналежності до Церкви як містичного тіла Христа є необхідність наявності практики «говоріння іншими мовами» (головної фізичної ознаки «хрещення Духом Святим»), то, за такою логікою, баптисти, які відкидали п'ятидесятницьке розуміння «глосолалії», не могли бути класифіковані та визнані ХВС як церкви (Наречена Христа) і класифікувались як «спасенні народи» (есхатологічні подружки Нареченої-Церкви). Відповідно, така інтерпретація есхатології формувала богословське підґрунтя необхідності окремого церковного союзу ХВС.

9. Продемонстровано розуміння причин поширення есхатологічного нарративу як засобу протистояння антирелігійним тенденціям секулярного суспільства й тоталітарному режиму в світлі ідеї «Теології надії» Ю.Мольтмана. Есхатологічна надія на швидкий прихід Христа пояснює джерело моральної сили для протидії атеїстичній політиці, спрямованій проти проявів релігійності громадян. Радянські п'ятидесятники, як і євангельські християни-баптисти, перпіли всі страждання із незламним переконанням у близькому часі виконання біблійних пророцтв про другий прихід Христа та виконання усіх встановлених «ознак останнього часу». «Есхатологічна еклезіологія» нелегальних п'ятидесятників є втіленням впливового п'ятидесятницького нарративу, де кожен член церкви відчував себе частиною есхатологічної драми і міг ідентифікувати себе в ній як «воїн світла від Бога» у боротьбі із «вселенським злом диявола». Логічність, біблійна обґрунтованість та різні графічні моделі есхатологічних карт і схем забезпечували візуалізацію догмату й стійкість альтернативного світогляду п'ятидесятників у відношенні до тез державних антирелігійних-агітаторів. Занепад усвідомлення актуальності «есхатологічної еклезіології» ОЦХВС став причиною кризи есхатологічного нарративу та виявив необхідність пошуку актуальних формулювань віронавчальних положень.

10. У результаті аналізу впливу есхатології ХВЄ, як локального богослов'я на церковну громаду і культуру, доведено прямий причинно-наслідковий зв'язок між есхатологічними переконаннями п'ятидесятників СРСР і релігійною міграцією, яка ґрунтувалась на стійкому переконанні в апокаліптичній ролі Радянської держави, сформованій через поширення серед ХВЄ особливих містичних об'явлень, есхатологічного наративу та специфічній «симфонічній синодальній герменевтиці», що дозволило ідентифікувати СРСР із образами Вавилону з книги Апокаліпсис. Також була уточнена різниця між есхатологічною позицією двох найбільших п'ятидесятницьких союзів УЦХВЄ та ОЦХВЄ як паралельних богословських систем, яка полягає у визнанні спадкоємцями нелегальних п'ятидесятників двох категорій спасених, відповідно до концепції «есхатологічної еклезіології».

11. Відзначено вплив есхатологічних ідей на активність ХВЄ у суспільно-політичній сфері, побудові міжцерковних стосунків, розвитку підкреслено аполітичної та асоціальної позиції з фаталістичним сприйняттям майбутнього, що приводить до культурного ізоляціонізму, унеможливорює активний розвиток ідей християнської соціальної концепції. Позитивним наслідком локальної есхатології є формування високих моральних стандартів у повсякденному житті як спільної вимоги до всіх членів церкви ХВЄ та зосередженість на масовій євангелізації. Продемонстрована тенденція до узгодженості зі світовою богословською традицією, що виражається у ревізії диспенсационалістських ідей і пошуку альтернативних моделей із підкресленою ідеєю впливу Церкви на сучасне суспільство.

СПИСОК ПРАЦЬ ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в українських фахових виданнях:

1. Гура В. О. Історія та есхатологічні мотиви релігійної еміграції пізніх протестантів із СРСР 1987-2017 рр. / В. О. Гура // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Видавництво “Гілея”, 2018. – Вип. 135. – С. 171–175
2. Гура В. Богословсько-філософські концепції «часу» та «справедливості» як актуальні питання сучасної есхатології / Віталій Гура // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2018. – №1-2 (163-164). – С. 177–188.
3. Гура В. О. Модель «есхатологічної еклезіології» незареєстрованих п'ятидесятників в СРСР: історико-культурні умови розвитку, суть та суспільні наслідки / В. О. Гура // Практична філософія. – 2018. – № 3 (69). – С. 103–110.
4. Гура В. О. Вплив особи І. В. Каргеля в зміні есхатологічної парадигми Євангельсько-баптистського братерства України на початку ХХ століття: від постміленіарізму до диспенсационалізму / В. О. Гура // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Видавництво “Гілея”, 2018. – Вип. 137. – С. 150–154

5. Гура В. О. «Політична есхатологія як фактор формування суспільно-політичного світогляду релігійно-активної частини населення / В. О. Гура // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Видавництво “Гілея”, 2018. – Вип. 138. – С. 44–48.

Стаття в іноземному періодичному науковому виданні:

6. Hura V. Using of methodology of R. J. Schreiter for study of development Ukrainian evangelical movement as local theology (based on an example of Pentecostal eschatological doctrine) / Vitalii Hura. // Scientific journal: Innovative solutions in modern science. – №4 (23). – pp. 111–128.

Публікації в інших наукових виданнях:

7. Гура В. А. Литературные источники евангельской богословской мысли в западноукраинском контексте / Виталий Алексеевич Гура // Пятидесятничество в Західній Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції. – Львів: Львівська Богословська Семінарія, 2015. – С. 84–98.
8. Гура В. А. Условия и уровни развития отечественного евангельского богословия / Виталий Алексеевич Гура // Альманах Богомыслие. – Одесса : ОБС, 2015. – С. 50–63.
9. Гура В. А. Историко-богословские особенности развития пятидесятнического вероучения / Виталий Алексеевич Гура // Альманах Богомыслие / Виталий Алексеевич Гура. – Одесса : ОБС, 2015. – С. 69–83.
10. Гура В. А. Эсхатомания: анализ факторов обострения эсхатологических ожиданий в кризисном обществе / Виталий Алексеевич Гура // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя. Збірник наукових праць. – Суми : Видавництво СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – С. 31–35.
11. Гура В. О. Історіографічний аспект вивчення історії руху християн віри євангельської (п'ятидесятників) України / Виталий Олександрович Гура // Протестантська реформація на Сумщині: історія, сучасність, перспективи. Збірка наукових праць. – Суми: Видавництво СумПДУ імені А.С. Макаренка, 2017. – С. 57–63.

АНОТАЦІЯ

Гура В. О. Есхатологія християн віри євангельської (п'ятидесятників). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2019.

Вперше у вітчизняній теології продемонстровано практичне застосування методології Р. Шрайтера для комплексного аналізу есхатології

українських п'ятидесятників. Це дозволило ідентифікувати есхатологію нелегальних п'ятидесятників як локальну теологію, встановивши ідеологічний генетичний зв'язок з іншими богословськими системами світового п'ятидесятницького руху та євангельсько-баптистського руху, що, в свою чергу, руйнує основи популярного стереотипу надприродного походження догматичних положень п'ятидесятників, відкриваючи можливість до глибокої саморефлексії та богословської ревізії формулювання догматичних переконань. В роботі доведено, що п'ятидесятницька есхатологія сформувалась під впливом встановлених закордонних російськомовних літературних джерел, через лідерів, що були носіями моделей західної богословської освіти в унікальних історико-культурних умовах, що робить догматику ХВС спадкоємницею світової диспенсационалістичної традиції. В результаті дослідження руйнується стереотип про відсутність впливу західної богословської думки та про автономність розвитку есхатології вітчизняних п'ятидесятників в умовах інформаційної ізоляції в радянський період. В дисертації систематизовано концепцію «есхатологічної еклезіології» нереєстрованих п'ятидесятників як прикладу локальної української п'ятидесятницької есхатології, яка була сформована в умовах ідеологічної боротьби на межі існування релігійного руху як відповідь на унікальні історико-культурні обставини войовничого атеїзму СРСР. Для радянських п'ятидесятників-бідашевців «есхатологічна еклезіологія» стала організуючим принципом, що мотивував вірних ХВС до протистояння режиму із непохитною вірою в переможний есхатологічний кінець. Виявлено богословське обґрунтування неможливості об'єднання нелегальних п'ятидесятників та баптистів в один Союз в радянський період, на підставі різного розуміння пневматологічної доктрини та практики, оскільки обов'язковою умовою приналежності до Церкви як містичного тіла Христа проголошувалась необхідність практики «говоріння іншими мовами» як фізичної ознаки «хрещення Духом Святим». Згідно такого формулювання, баптисти, які відкидали п'ятидесятницьке розуміння «глосолалії», не могли бути визнані ХВС як частина Церкви і зараховувались до категорії есхатологічних «спасених народів». Таким чином, така інтерпретація есхатології формувала богословське підґрунтя необхідності окремого церковного союзу ХВС. В роботі також доведено прямий причинно-наслідковий зв'язок між есхатологічними переконаннями п'ятидесятників СРСР і релігійною міграцією, яка ґрунтувалась на стійкому переконанні в апокаліптичній ролі Радянської держави, сформованій через поширення серед ХВС особливих містичних об'явлень та специфічній «симфонічній синодальній герменевтиці», що дозволило ідентифікувати СРСР з образами Вавилону із книги Апокаліпсис.

Ключові слова: локальне богослов'я, есхатологія, есхатологічна еклезіологія, хрещення Духом Святим, п'ятидесятники, релігійна міграція, есхатологічний наратив.

АННОТАЦИЯ

Гура В. А. Эсхатология христиан веры евангельской (пятидесятников). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 - богословие. - Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. - Киев, 2019.

Впервые в отечественной теологии продемонстрировано практическое применение методологии Р. Шрайтера для комплексного анализа эсхатологии украинских пятидесятников. Это позволило идентифицировать эсхатологию нелегальных пятидесятников как локальную теологию, установив идеологическо-генетическую связь с другими богословскими системами мирового пятидесятнического движения и евангельско-баптистского движения, что, в свою очередь, разрушает основы популярного стереотипа сверхъестественного происхождения догматических положений пятидесятников, открывая возможность для глубокой саморефлексии и богословской ревизии формулирования догматических убеждений. В работе доказано, что пятидесятническая эсхатология сформировалась под влиянием установленных иностранных русскоязычных литературных источников, через лидеров, которые были носителями моделей западной богословского образования в уникальных историко-культурных условиях, что делает догматику ХВЕ наследницей мировой диспенсационалистской традиции. В результате исследования разрушается стереотип об отсутствии влияния западной богословской мысли и об автономности развития эсхатологии отечественных пятидесятников в условиях информационной изоляции в советский период. В диссертации систематизированы концепцию «эсхатологической экклесиологии» «не зарегистрированных» пятидесятников, как примера локальной украинской пятидесятнической эсхатологии, которая была сформирована в условиях идеологической борьбы на грани существования религиозного движения как ответ на уникальные историко-культурные обстоятельства воинствующего атеизма СССР. Анализ историко-культурных условий, источников и процесса формирования локальной пятидесятнической эсхатологии в Украине показал, что она формировалась лидерами движения на основе диспенсационалистичного премилитаризму в условиях противодействия тоталитаризма, основываясь на аналогичных источниках по ЕХБ (образование, литература, периодика; уникальной особенностью был мистический опыт). Напряжение, возникшее между «Культурой» и «Проповедью - Евангелием», спровоцировала развитие локальных эсхатологических систем, одна из которых является наиболее выраженной и сформулирована в рамках исследования как «эсхатологическая экклесиология» нелегальных пятидесятников». Параллельно с определенным механизмом распространения эсхатологических идей и анализом источников было исследовано влияние мистического опыта на формирование эсхатологических ожиданий

пятидесятнических общин, как одного из ключевых факторов, объясняет специфичность использования герменевтических принципов и логики толкования библейского текста. Для советских пятидесятников-бидашевцев «эсхатологическая экклесиология» стала организующим принципом, который мотивировал верных ХВЕ к противостоянию режиму с непоколебимой верой в победный эсхатологический конец. Выявлено богословское обоснование невозможности объединения нелегальных пятидесятников и баптистов в один Союз в советский период (ВСЕХБ), на основании различного понимания пневматологической доктрины и практики, поскольку обязательным условием принадлежности к Церкви как мистического тела Христа провозглашалась необходимость практики «говорения на иных языках» как физического признака «крещения Духом Святым». Согласно такой формулировке, баптисты, которые отвергали пятидесятническое понимание «глоссолалии», не могли быть признаны ХВЕ как часть Церкви и зачислялись в категорию эсхатологических «спасенных народов». Таким образом, такая интерпретация эсхатологии формировала богословское основание необходимости создания отдельного церковного союза ХВЕ. В работе также доказана прямая причинно-следственная связь между эсхатологическими убеждениями пятидесятников СССР и религиозной миграцией, которая основывалась на устойчивом убеждении в апокалиптической роли Советского государства, сложившейся из-за распространения среди ХВЕ особых мистических явлений и специфической «симфонической синодальной герменевтике», что позволило идентифицировать СССР с образами Вавилона из книги Апокалипсис.

Ключевые слова: локальное богословие, эсхатология, эсхатологическая экклесиология, крещение Духом Святым, пятидесятники, религиозная миграция, эсхатологический нарратив.

SUMMURY

Hura V. O. Eschatology of Christians of Evangelical Faith (Pentecostals).
- Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Philosophical Studies, Specialty 09.00.14 - Theology. - National Pedagogical Dragomanov University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kyiv, 2019.

In this thesis was demonstrated the practical application of the R. Schreiter's methodology for a comprehensive analysis of the eschatology of Ukrainian Pentecostal movement. It was a first using this methodology for analysis of doctrines of Ukrainian Pentecostal movement. Using of this methodology to made it possible to identify the eschatology of "illegal" Pentecostals of USSR as a local theology, with ideological genetic connecting other theological systems of the world Pentecostal movement and a world Baptist movement. This approach destroys the foundations of the popular stereotype of the supernatural origin of the dogmatic positions of Ukrainian Pentecostals and opening up the possibility of a deep self-reflection and theological revision of the formulation of dogmatic positions. It has been proved that eschatology of Ukrainian Pentecostals was

formed under the influence of foreign Russian literary sources from USA, and through the church leaders with American theological education who worked in unique historical and cultural conditions. It has been proved that theology of Ukrainian Pentecostals are a successor to the world dispensationalist tradition. Also in this thesis was demonstrated an influence of western theological thought for development of the eschatology of Pentecostal movement in USSR in the conditions of information isolation. The concept of "eschatological ecclesiology" as center of dogmatic of "illegal" Ukrainian Pentecostals is systematized as an example of a local Ukrainian Pentecostal eschatology, which was formed in an ideological struggle on the verge of the existence of a religious movement as a response to the unique historical and cultural circumstances of the aggressive atheism of the USSR. For the Pentecostal from USSR, the doctrine of "eschatological ecclesiology" has become an organizing principle that motivates the faithful to confront the regime with a steadfast belief in the victorious eschatological end. The theological substantiation of the impossibility of uniting "illegal" Pentecostals and Baptists into a common church union during the Soviet period was revealed based on a different understanding and practice of pneumatological doctrine. Since the obligatory condition of belonging to the Church as the mystical body of Christ was proclaimed the need for the practice of "speaking in Spirit with foreign tongues" as the physical sign of "baptism with the Holy Spirit". According to this formulation, the Baptists, who rejected the Pentecostal's understanding of "glossolalia", could not be recognized as the part of the Church and were enrolled in the category of eschatological "saved nations". Thus, such an interpretation of eschatology formed the theological foundation for the need for a separate Pentecostal church union. This thesis also showed a direct cause-and-effect connection between the eschatological persuasion of Pentecostals of the USSR and start of religious migration, which was based on the persistent conviction in the apocalyptic role of the Soviet state, which was formed through the spread of special mystical revelations and specifically hermeneutics, which made it possible to identify the USSR with the images of "Babylon" from the book Revelation.

Key words: local theology, eschatology, eschatological ecclesiology, baptism by the Holy Spirit, Pentecostals, religious migration, eschatological narrative.